ATESTĂRI „INVOLUNTARE”

IULIA MĂRGĂRIT

Sintagma din titlu ne-a fost sugerată de unele glosare dialectale în cadrul cărora am identificat situații susceptibile de a fi semnalate prin calificativul din titlu: *atestări involuntare*. Cu alte cuvinte, în lucrări cu un astfel de profil, putem întâlni termeni colaterali, prin raportare la corpusul corespunzător, în sensul că aceştia apar, exclusiv, în glosări ori în citate. Nevalorificarea situațiilor amintite, în cadrul inventarului de termeni, ar putea avea la bază anumite rațiuni, după cum ar putea să fie vorba, pur şi simplu, de trecerea cu vederea a unor elemente mult prea familiare autorilor. Răspunsul urmează să îl formulăm după urmărirea termenilor identificați într-o asemenea condiție în *Glosar regional* [= *Gl. reg.*] de V. Arvinte, D. Ursu, M. Bordeianu [1961].

Materialul lingvistic din glosarul menționat, colectat pe baza unor anchete dialectale inițiate în 1950, provine, „din satele aşezate pe Valea Bistriței şi pe Valea Moldovei”, Valea Sucevei, câteva sate din Maramureş, prin urmare „o bună parte din regiunea muntoasă a Moldovei, cu părțile învecinate de peste munți” (*Notă introductivă*, p. 5).

Autorii menționează prezența suplimentară a unor termeni de la informatori din alte regiuni ale Moldovei, cu precădere, Iaşi (*ibid.*).

Pentru a putea aprecia corect categoria termenilor rămaşi „pe dinafară”, trecem în revistă criteriile după care s-a făcut includerea în glosar „în urma unei verificări riguroase a fiecărui termen în parte” (p. 6):

– cuvintele regionale care nu sunt înregistrate în dicționarele existente;

– regionalismele despre care se spune în dicționare că sunt cunoscute prin alte părți ale țării decât nordul Carpaților răsăriteni [...] Înregistrarea unor asemenea termeni reprezintă o contribuție la precizarea răspândirii lor geografice;

– termeni populari, cu aspect fonetic neobişnuit, de asemenea, neatestați în lucrările româneşti de lexicografie (*faloş* „fals”);

– cuvinte care, deşi cunoscute de dicționare, au sensuri noi, neatestate;

– expresii cu circulație regională;

– derivate neobişnuite cu prefixe şi sufixe;

– neologisme cu pronunțare greşită, coruptă.

(*Nota introductivă*, 7).

FD, XXX, Bucureşti, 2011, p. 27–33

BDD-A15306 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:58:24 UTC)

Pentru o minimă sistematizare a cazurilor selectate, le-am grupat în două categorii, pe baza dicționarelor curente (DEX, DLR, MDA):

1. Termeni regionali;
2. Termeni învechiți şi regionali.

1. Din prima grupă, ne-am oprit asupra următorilor:

agestru, atestat HEM, 501, *agest*, cu variantele *agestru, ajestru, agiestru* < lat. *aggestum* (reg.) „depunere de pământ, pietriş sau nisip, adus de râuri şi fluvii pe malurile acestora” (v. MDA s.v.), cu atestări pentru zona nordică, Trans., Bucov. (DA).

În *Gl. reg.* cuvântul apare s.v. *lom*, mai exact în definiția acestuia, ca un termen tehnic, preferat pentru capacitatea rezumatorie a glosei, „aluviune de buşteni, vreascuri, nămol şi pietre; **agestru**” (Rădăuți);

brighidău s.n., atestat H., X, 108, etim. nesig. Mold. „bătător folosit la prepararea produselor lactate” (v. MDA s.v.). În *Gl. reg.* figurează s.v. *batalău* 2. „băț cu o rotiță la capăt servind la prepararea caşului; **brighidău**”;

dânsele pron. pers. f. pl., termenul apare în compusul *flori de dânsele* cu glosa „flori de leac” s.v. *floare*;

măşcat adj. (atestat Dosoftei) < *măciucat* [despre cereale] „cu bobul mare”. Îl întâlnim s.v. *firos, -oasă*, căci prin el se defineşte cuvântul-titlu „*maşcat*, mare la bob”;

pelincă s.f. figurează s.v. *băndură*: „*pelincă*, pânză în care se înfaşă copilul”. DLR, ca şi MDA, au înregistrat cuvântul *pelincă* cu mențiunea „reg. Mold., Trans.” < magh. *pelenka*, ucr. *pelenca*;

poiată s.f. s.v. *ciuciurlău* „poiată unde se țin rațele” (p. 29, nefiind inserat alfabetic), după DLR, răspândit în Mold., Trans., Bucov., Olt., cu înțelesul „coteț”, după MDA (reg.);

răcituri s.f. pl. s.v. *plachie* (culinar) „răcituri”, după DLR şi MDA (Mold. şi Trans.);

rubăşti s.f. pl. s.v. *cazopuf* „molton, stoafă groasă şi moale din care se fac *rubăşti*”, figurează, exclusiv, în DLR ca regionalism;

stanog s.n. s.v. *caladauă* „stanogul fierarului în care se potcovesc boii”. Cu semantismul „instalație pentru potcovit caii” şi cu răspândire în Mold., Bucov., termenul *stanog* figurează în DA şi MDA, fiind la origine un împrumut din ucraineană;

şişcă s.f., cu două apariții, s.v. *opăritură*, respectiv, s.v. *cişcorniță*. Dacă urmărim glosele în care se întâlneşte termenul (*cişcorniță* „*şişcă, şişcorniță*, maşină pentru tăiat paiele mărunt”; *opăritură* „mâncare pentru vite făcute din frunze tăiate la *sişcă*”), constatăm că acesta reprezintă numele unei maşini, un împrumut din ucr. *січка*, magh. *szecska*, care are curs în Mold., Bucov., Trans., după DLR, apariție tipografică ulterioară în raport cu *Gl. reg.* CADE, SDLR înregistrează cuvântul, rațiune pentru care, probabil, acesta nu a fost inclus în glosar.

teară s.f. se întâlneşte în definiția cuvântului-titlu *cal* „fir rupt şi scăpat în *teară*” ş.a.

BDD-A15306 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:58:24 UTC)

Urmărind glosele în care am identificat termenii se poate observa că aceştia apar în definiție, pe locul secund, după explicația perifrastică, oarecum ca un termen specializat, calificat în domeniu, dar la nivel ... regional: „îngrămădire, aluviune ....; *agestru*”; „băț cu o rotiță; *brighidău*” sau dimpotrivă, pe primul loc, urmat de perifrază; „*măşcat*, mare la bob” s.v. *firos*, sau „*pelincă*, pânză în care se înfăşoară copilul” s.v. *băndură*. De această dată, avem impresia că o parte din definiția termenului-titlu o reprezintă sinonimul cuvântului, sinonim cu care începe glosa. Situația s-ar putea explica cel puțin în două moduri: subiectul a furnizat regionalismul ca termen univoc, pe care, mai apoi, autorii l-au dublat printr-o definiție descriptivă (v. *Gl. Olt.*, *Prefață* VIII) ori invers, definirea perifrastică a fost reluată prin termenul impus în nomenclatura populară, mai ales în cadrul instrumentarului, pentru care varianta cultă nu dispune de termenul corespunzător. Şi într-un caz şi în celălalt, prin abdicarea momentană a autorilor de la rigorile lucrării s-au produs „scăpările” de lexic la nivelul definițiilor. Trebuie să recunoaştem că nici *măşcat* şi nici *pelincă* nu sunt la îndemâna cititorului nonfilolog, că în munca cu glosarul acesta ar avea nevoie şi de un dicționar. În acest fel, autorii au restrâns drastic numărul de cititori. De pildă, *flori de dânsele* „flori de leac”, presupune neapărat cunoştințe de dialectologie ori de lexic dialectal. DLR, ca şi MDA, ca să limităm numărul dicționarelor, menționează s.v. *dânsele* II. 1. „prin Moldova” „iele”, apoi *de dânsele, boală de* ~ „boală reumatică despre care se crede că e provocată de *iele*”. Precizăm faptul că în graiurile moldoveneşti personajele fantastice în discuție au o denominație atât de vagă, tocmai pentru a nu le activa forța malefică, prin simpla pomenire de nume, într-un fel, o altfel de variantă pentru *iele* (v. DA s.v.), reflectând distribuția pronumelor respective în cele două subdialecte învecinate.

Alteori, glosarea nu se sprijină nici pe reluare, nici pe anticipare, constând dintr-un singur lexem şi o determinare, ținând de scopul acesteia: *ciuciurlău* „**poiată** unde se țin rațele”. Chiar dacă locul rezervat acelor păsări, sub aspectul denumirii, nu cunoaşte o circulație generală, se înțelege că este vorba de o anexă din gospodărie concepută în beneficiul păsărilor menționate. În cazul glosărilor minime, lucrurile se complică, întrucât necunoaşterea devine dublă, reflectându-se de ambele părți: *plachie* (culinar) „răcituri”. Numai indicația domeniului de apartenență a termenilor rămâne accesibilă. Dacă raportăm situația descrisă la nota introductivă, înțelegem rezerva autorilor față de elementele lexicale pentru care dicționarele indică repartiția „Mold., Bucov., eventual Trans.”. Au renunțat la ele fiind deja atestate, dar nu au renunțat total, deoarece, dacă nu au fost incluse în corpusul de termeni, motivat, ele s-au infiltrat în glose, ca unități cu răspândire generală în zona ofertantă de material dialectal. Când se rezumă glosarea prin *agest, brighidău, măşcat* şi multe altele, ne aflăm în fața unor termeni opaci, pe care explicațiile anterioare sau posterioare, în raport cu poziția lor în glosă, i-au dezopacizat. În cazul *plachie* „răcituri” nonspecialistul „se descurcă” apelând la dicționar, lectura „fără obstacole” fiind rezervată cel mult lexicografilor şi dialectologilor.

BDD-A15306 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:58:24 UTC)

În cuvântul introductiv, autorii previn cititorul că includerea în glosar s-a făcut „în urma unei verificări riguroase a fiecărui termen în parte” (p. 6), fiind admise numai cuvintele regionale care nu sunt înregistrate în dicționarele existente” (*ibid.*). Prin urmare, *agest, brighidău, măşcat, pelincă, poiată* au fost respinşi ca fiind cunoscuți în partea locului şi semnalați de dicționare. Dar „au fost dați afară pe uşă şi reintroduşi pe fereastră”, acțiune sugerată de infiltrarea aceloraşi termeni în definiții. Cu alte cuvinte, ne aflăm în fața unui glosar regional „integral”, în sensul că regionalismele dispun de glosări regionale, concepute de autori sau furnizate de subiecți şi acceptate de către aceştia din urmă. Prin urmare, în ipoteza că răspunsul a parvenit de la informator, autorii au acceptat elementul regional ca fiind oportun în cazul dat, în calitate de termen unic, specializat pentru un anumit domeniu de activitate (cf. *agest, brighidau, măşcat*). Alteori, au fost constrânşi de realitatea dialectală să introducă termenul pentru a nu falsifica informația. În definiția pentru *cazopuf* „molton, stofă groasă şi moale, din care se fac *rubăşti*”, confecția „țintă” nu a putut să fie evitată, materialul în cauză fiind în strânsă dependență de obiect. Atunci de ce nu a fost integrat în corpusul de termeni? DLR, în volumul corespunzător din 1975, respectiv, Litera „R”, a inclus alături de sensul de bază „cămaşă bărbătească încheiată pe umăr” … subsensul regional „haină scurtă”, pe baza unei singure atestări din Bilca – Rădăuți, înregistrate în *Lexic reg.*, 215. Atestarea „camuflată” din *Gl. reg.* nu a fost valorificată din motivul lesne de înțeles al neincluderii în corpus, deşi ar fi putut să aducă „o contribuție la răspândirea geografică a termenului” (v. *Notă introductivă*, 6), fiind vorba de o localitate din jud. Iaşi.

2. Categoria următoare grupează termeni calificați în dicționare „înv. şi reg.”.

Pentru **dohot** „lichid vâscos asemănător cu păcura”, reperabil s.v. *blehoaie*, în cazul în care definiția a parvenit de la sursă („cutie de tablă în care se ține *dohot*” – Moisei, fostul raion Vişeu) este regretabilă omiterea din inventarul de termeni al glosarului, pentru că aria de răspândire a cuvântului (Trans., Mold., Bucov. – v. DLR s.v.) nu include Maramureşul. A doua apariție a termenului, s.v. *şmir* „*dohot*, unsoare” (Vicovul de Sus, Rădăuți), rămâne la fel de ambiguă pentru că sinonimul prin care este reluat, *unsoare*, nu are determinant.

fachie constituie unitatea lexicală prin care se explică *luşniță* „*fachie* din surcele pentru luminat în pădure”. DA înregistrează lexemul cu două accepții: 1. ca arhaism „făclie”. 2. Mold., Bucov., Oaş „făclie din mănunchiuri de aşchii lungi, unse cu răşină, întrebuințate noaptea la pescuit”. Extensiunea domeniilor de activitate pentru *fachie* completează evoluția acestui termen moştenit în limba română: *fac(u)la*;

închina (refl.) „a face, a oferi daruri (la nuntă)”, atestat pentru Maramureş, dacă glosarea aparține informatorului sau pentru Moldova, dacă au intervenit autorii. El apare s.v. **prădice** s.f. pl. „urările pe care le face starostele, când *se închină* darurile la nuntă”. Semantismul învechit al verbului (lat. *inclinare*) nu a fost evaluat, deşi în repertoriul de termeni, acesta figurează cu expr. *a închina*

BDD-A15306 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:58:24 UTC)

parastasă [sic!] „a fi pe punctul de a muri” (Drăguşeni, Fălticeni). Evident, o astfel de accepţie metaforic-ironică descinde din sensul anterior nevalorificat, în schimb întâlnit recent în Basarabia (TD – Bas., Gl.), pentru că cineva, care a oferit daruri, la un moment dat, în acelaşi scop, poate oferi parastase, numai că semnificaţia este cu totul alta;

lemn < lat. *lignum* se întâlneşte s.v. *stupar* „lemn cu scorbură la mijloc”. Din păcate, semantismul corespunzător „copac până stă în picioare” (v. DA s.v.), dintr-o regretabilă omisiune de indicare a localităţii, nu-l puteam atribui Moldovei, eventual Bucovinei, provincii unde acesta nu a mai fost semnalat, după atestările din DLR, de la D. Cantemir încoace. Semantismul arhaic este confirmat de metafora-derivat *stupar*, sugerând compatibilitatea unui roi spontan cu „locaţia” salubră oferită de un copac încă „viu”;

slatină figurează s.v. *bartiţă* 1. „un fel de coajă albicioasă care se prinde pe vasul golit de *slatină*, dar şi s.v. *bodnă* „vas de lemn pentru adus *slatină*”. Vechiul împrumut de origine slavă, *сламина*, notat în Vatra Dornei, cu înţelesul „saramură” şi, pentru Gura Humorului, cu cel de „sărătură, apă sărată”, în DLR nu prezintă atestări mai noi decât ALR.

După cum s-a putut observa până aici, regionalismele se întâlnesc individual în definiţiile oferite de subiecţii anchetaţi şi / sau (re)formulate de autori. Dar se poate întâmpla, ca în limitele unui asemenea text, „să surprindem” cel puţin doi termeni ca, de pildă, s.v. *prădice* s.f. pl. „urările pe care le face *starostele* când se închină darurile la nuntă” (v. *supra* s.v. *închina*). Pentru *staroste*, DLR oferă următoarele informaţii s.v. 4. (prin Mold. şi Transilvania) „peţitor”; p. ext. „persoană care conduce ceremonia unei nunţi sau care îndeplineşte un anumit rol în această ceremonie”. În cazul de faţă, cuvântul provine din Maramureş (Moisei, fostul raion Vişeu). Omiterea acestuia dintre termenii-titlu echivalează cu ignorarea unei informaţii despre repartiţia actuală a termenului.

Alteori, acelaşi termen se poate întâlni repetat, **teară**, în acest sens, numărând mai multe apariţii. Pentru început, s.v. *cal*, găsim o atestare preţioasă, mai precis, în definiţia acestuia: „fir rupt şi scăpat în *teară*” (Maramureş, Moisei, Vişeu). Referitor la *teară* < lat. *tela*, DLR atestă următorul semantism: (regional) 1. „urzeală”; (învechit) „pânză ţesută”; 2. „război de ţesut” mai puţin „pânza* care se ţese”. Denumirea metaforică a firului „scăpat” ne obligă să ne raportăm la sensul „pânză”, în curs de realizare, şi nu la cel de „război”; 3. „pânza ferăstrăului”; 4. ~ *de păianjen* „culcuş al moliilor în faguri”. Din desfăşurarea de sensuri, rezultă că DLR atestă, exclusiv, „pânză ţesută”. Aşadar, fie şi până aici, ar fi fost m o m e n t u l şi l o c u l introducerii cuvântului în glosar. Dar aceeaşi lucrare ne mai oferă încă un argument: s.v. *undului*, sensul 1. „a începe ceva” este ilustrat cu expresia *unduluiesc teară* „încep să ţes” din aceeaşi localitate, Moisei, ca şi răspunsul anterior. Nucleul nominal al expresiei conferă, de fapt, înţelesul acesteia

* Aici folosim termenul în sens generic, pentru orice tip de ţesătură din război, pentru a evita potenţiala figură etimologică, creată ad-hoc.

BDD-A15306 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:58:24 UTC)

şi, în acelaşi timp, probează poziția termenului în vocabularul dialectal. În sfârşit, mai există un argument: termenul-titlu *teară* „pânza ferăstrăului”, provenind tot din Maramureş (Borşa, fostul raion Vişeu), a cărui accepție metaforică, un fapt de inovație, constituie o perpetuare a înțelesului arhaic „pânză (țesută)”. Conform datelor din glosar, *teară*, în poziția de cuvânt-titlu, de altfel justificată, ar fi putut dispune de un paragraf mai consistent: 1. „pânză la care se țese”. 2. în expr. *a undului* ~ „a începe țesutul pânzei”. 3. [fig., la ferăstrău] „pânză”. În absența celor trei accepții reunite, cititorul este constrâns să utilizeze glosarul simultan cu dicționarul, fiindcă *fir rupt în teară; a undului* ~ s-ar putea decripta cât de cât, abia la articolul *teară* „pânza ferăstrăului”, cu o condiție: să fi parcurs conştiincios paginile glosarului, cuvânt cu cuvânt şi definiție după definiție.

*

Prin specificul său, o lucrare cu profil declarat, *Glosar regional* cuprinde un ansamblu de regionalisme. Scopul acestei lucrări este de a asigura cunoaşterea elementelor regionale de către specialişti sau de către publicul mai larg, interesat de astfel de probleme. Pentru îndeplinirea acestui scop, se cuvine ca definirea termenilor selectați să se facă în limba standard. Încălcarea regulii de mai sus provoacă situații de felul celor semnalate în prezenta intervenție. Consecințele unui astfel de mod de lucru defectuos, trecând peste aspectele care au generat intruziunea regionalismelor, dincolo de repertoriul de termeni, se reflectă în lectura dificilă, cu impedimente, a glosarului, dar, mai ales, în valorificarea lucrării la alcătuirea dicționarelor generale.

Oportunitatea lucrării discutate rămâne în afara oricărei discuții, ca şi utilitatea ei, prin bogăția, diversitatea şi caracterul inedit al termenilor, provenind dintr-o arie nordică, de confluență între Bucovina şi Maramureş. Elementele regionale „prelinse” pe lângă filtrul aplicat de către autori, recuperabile „la o adică”, constituie un argument pentru sporirea exigenței la întocmirea unor asemenea lucrări. Semnalarea şi discutarea lor probează interesul suscitat tocmai în consultarea repetată şi insistența acestei consultări a *Gl. reg.*

ABREVIERI

CADE I.-Aurel Candrea – Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*. Partea I: *Dicționarul limbii române din trecut şi de astăzi* de I.-Aurel Candrea. Partea II: *Dicționarul istoric şi geografic universal* de Gh. Adamescu, Bucureşti, Editura Cartea Românească [1926–1931].

DA Academia Română, *Dicționarul limbii române*, Bucureşti, 1913–1948.

DEX *Dicționar explicativ al limbii române*. Ediția a II-a. Bucureşti, 1986 (Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”).

DLR Academia Română, *Dicționarul limbii române* (DLR). Serie nouă, Bucureşti, 1965 şi urm.

BDD-A15306 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:58:24 UTC)

Gl. Olt. *Glosar dialectal Oltenia*, întocmit sub conducerea lui Boris Cazacu, de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Nicolae Saramandu şi Magdalena Vulpe, 1967.

HEM Bogdan Petriceicu-Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicţionarul limbei istorice şi poporane a românilor*, tom. I–III, Bucureşti, 1877–1893; ediţie îngrijită şi studiu introductiv de Grigore Brâncuş, 1972, 1974, 1976.

Lexic. reg. *Lexic regional*, I, redactor coordonator: Gh. Bulgăr, 1960; II, redactor-coordonator: Lucreţia Mareş, 1967 (Societatea de Ştiinţe Istorice şi Filologice).

MDA *Micul dicţionar academic*. Vol. I–IV, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, sub conducerea acad. Ion Coteanu. Redactori responsabili: acad. Marius Sala şi Ion Dănăilă. Volumul I: *A–C* (2001); volumul al II-lea: *D–H* (2002); volumul al III-lea: *I–Pr* (2003); volumul al IV-lea: *Pr–Z* (2003).

SDLR August Scriban, *Dicţionarul limbii româneşti* (Etimologii, înţelesuri, exemple, citaţiuni, arhaizme, neologisme, provincialisme). Ediţiunea întâia. Iaşi, Institutul de Arte Grafice „Presa Bună”, 1939.

TD – Bas. Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel, *Graiuri româneşti din Basarabia, Transnistria, nordul Bucovinei şi nordul Maramureşului*. Texte dialectale şi glosar (Institutul de Fonetică şi Dialectologie „Al. Rosetti”), Bucureşti, 2000.

INVOLUNTARY OCCURENCIES

ABSTRACT

Identifying some situations defined by the title, at the level of a lexical work (i.e. *Glosar regional* by V. Arvinte, D. Ursu, M. Bordeianu [1961]), is at the basis of the current paper. Therefore, we have analysed the lexical elements identified at the level of quotations and definitions, elements that were supposed to be included in the corpus of terms, but they were left out due to one reason or another. The evaluation of such cases casts evidence upon the disadvantaging conditions for the respective linguistic domain.

Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, Bucureşti

BDD-A15306 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:58:24 UTC)